

УДК 811.162.1

Ірина Руденко  
Національна академія Служби безпеки України

## ДО ПРОБЛЕМИ АНАЛІЗУ МІЖМОВНИХ ОМОНІМІВ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ПРАВОЗАХИСНИКІВ ЗІ ЗНАННЯМ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

*У статті проаналізовано деякі омонімічні лексеми, що найчастіше трапляються у польській та українській юридичній термінології. З'ясовано, що при перекладі правничих термінів їх екстралінгвальні ознаки повинні виступати первинними щодо лінгвістичних.*

**Ключові слова:** міжмовна омонімія, юридична термінологія, переклад юридичних документів, тлумачення значень, правова система.

*Ten artykuł zawiera analizę niektórych homonimicznych leksemów, które najczęściej spotykają się w polskiej i ukraińskiej prawnej terminologii. Wyjaśniono, że pod czas tłumaczenia prawnych terminów ich prawnicze cechy muszą występować pierwotnymi w stosunku do lingwistycznych.*

**Słowa kluczowe:** międzyjęzykowa homonimia, prawna terminologia, tłumaczenie prawnych dokumentów, wyjaśnienie znaczeń, prawny system.

*This article deals with some interlingual homonyms, which are the most popular in Polish and Ukrainian law terms. There are found out, that the law should be supreme according to the rules of language in law texts.*

**Keywords:** interlingual homonyms, law terms, translating of legal documents, interpretation of values, legal system.

Міжмовна омонімія, як і омонімія взагалі, належить до лінгвістичних понять, які відзначаються неоднозначністю підходів і трактувань. Цей вид формального парадигматичного зв'язку розглядався з кількох точок зору. Одні вчені визначали омонімію як негативне явище для будь-якої мови (І. Ожегов, Л. Новиков, О. Реформатський), інші — як нейтральний вартий уваги фактор (Л. Булаховський, Р. Будагов).

На проблеми впорядкування та дослідження україномовного юридичного термінологічного апарату в різні часи звертали увагу українські мовознавці та юристи, а саме: Н. Артикуца, М. Вербенец, О. Серебренська, С. Головатий, Ю. Зайцев, С. Кравченко, Г. Онуфрієнко, Ю. Прадід, Б. Стецюк, І. Усенко та ін. Польське мовознавство також не дуже активно висвітлювало проблематику фахових мов, окремих терміносистем, зокрема і субмови права. Проблеми юридичної термінології розробляли такі вчені: Б. Врублевський, Є. Врублевський, З. Зембінський, М. Зелінський, Т. Гізберт-Студницький, С. Каліновський, А. Зайда, Б. Галас, Т. Лізісова, які передусім зосередили увагу на відповідності поняттєвих реалій у системі права [1, с. 3].

Мета нашої розвідки — проілюструвати і проаналізувати деякі омонімічні лексеми, що найчастіше зустрічаються в польській та українській юридичній термінології.

Предметом розгляду нашого дослідження є власне правничі терміни, які в польській та українській мовах мають схоже чи однакове звучання, але не тотожне значення. До специфічних і водночас надзвичайно важливих обставин для розвитку української юридичної термінології відносимо тривалий історичний період взаємодії української і польської мов, які паралельно забезпечували правові системи Польсько-Литовської держави, зокрема в галузі публічного права, а отже, формували фонд спільних юридичних термінопонять. В інші історичні періоди українська юридична терміносистема зазнавала впливів інших мов — польська і російська мови здебільшого були мовами-посередниками для адаптації в українській юридичній субмові виразів із системи європейського права, що спирається на римську традицію.

У сучасній науці поняття «фахова мова» (як і «термін») трактується неоднозначно. На думку української дослідниці М. Вербенец більш доцільним є використання відповідника «спеціальна мова», що є більш вдалим для позначення мови права, а не дефініція «фахова мова» розміщена в колі іншомовних еквівалентів: «special language» та «специальный язык». Проте, як зауважує М. Вербенец, «в ситуації, коли «фахова мова» відповідає англійському “professional language”, тобто мові професіоналів своєї справи, може виникнути деяка поняттєва суперечність між “спеціальною” лексикою і одним із видів фахової лексики — “професіоналізмами”» [1, с. 4].

Важливою рисою юридичних лексем є їх тісний зв'язок із різними політичними і правничими теоріями, науковими напрямками, певними суспільними традиціями, правовим досвідом. Розвиток української термінології у правознавстві пов'язаний з історією державності, національного права, літературної мови.

Як свідчать дослідження, складність перекладу фахових текстів пояснюється тим, що кожне слово має не лише своє основне значення, а й деякі «відхилення», які сформувалися в результаті його розвитку в певному контексті; юридична мова навіть у межах однієї мови розглядається як окрема, терміни та фрази можуть мати специфічне значення, яке формувалося століттями, або ж бути відкритими для тлумачення; у кожній мові наявна чимала кількість слів, які мають однакове походження (наприклад, з латинської мови). Однак здебільшого ж якість перекладу залежить від рівня кваліфікації перекладача: перекладачі-лінгвісти та галузеві фахівці мають різні підходи до передачі іншомовного тексту. Саме це часто стає причиною невдалого тлумачення. Тому перші повинні розумітися у відповідній галузі — у даному випадку йдеться про специфіку юридичної термінології, а творці права — не ігнорувати правила мовознавства.

У навчанні майбутніх правознавців саме міжмовні омоніми складають певні труднощі щодо трактування і правильного тлумачення лексем. Для прикладу розглянемо такі правничі терміни як «контракт», що польською мовою звучить як «умова» (umowa), «закон» (ustawa), «інструкція» (przepis), «кримінальне право» (prawo karne), «засідання» (rozprawa), «земельне право» (prawo ziemskie) та «земельний кадастр» (księga gruntowa), «юридичний» (prawni). Наведені вище мовні одиниці чітко висвітлюють як важливо знати точне значення та переклад окремих виразів у мові права. Окремої уваги потребують такі лексеми

як: «штраф», який польською мовою буде «grzywna»; «заборона», що має польський відповідник «zakaz»; «звільнення від покарання» — «darowanie kary»; «випробувати» — «doznawać»; «вчинення злочину» — «popelnienie przestępstwa»; «посягати» — «godzić»; «гласність» — «jawność»; «відшкодувати» — «naprawić»; «незнання» — «nieznajomość»; «відмова» — «oddalenie»; «контроль» — «odprawa»; «орден» — «order»; «звинувачувати» — «oskarżać»; «пограбування, викрадення» — «porwanie»; «вигода, користь» — «pożytki»; «переказувати, поступатися» — «przelewać». Особливу увагу привертає термін «державна», яка в польській мові буде «панство» (państwo), а лексема «державна» (dzierżawa) у свою чергу означає «оренда». Одним зі значень польської лексичної одиниці «академія» (akademia) є «святкове засідання», що теж не відразу вдається простежити і виявити при перекладах чи аналізуванні текстів юридичного спрямування. Наведемо іще кілька, на наш погляд, яскравих омонімічних пар: «начальник» — «przełożony», «правило, закон» — «przepis», «всиновлення» — «przysposobienie». Отже, варто звертати увагу на всі можливі значення того чи іншого слова.

Не можна вважати міжмовними омонімами лексеми, які є запозиченими з якоїсь однієї мови («конфлікт» — «konflikt»), або мають спільнослов'янське походження («право» — «prawo»). Принциповою різницею між запозиченнями та інтернаціоналізмами є кількість мов, у яких зустрічаємо даний термін: інтернаціоналізм — це особливий тип запозичення, що існує паралельно в щонайменше трьох неспоріднених мовах.

Із наведених вище прикладів видно, що термін може бути як однослівним, так і термінологічною групою, а також мати прийменники, що уточнюють чи модифікують його сенс. У сучасному суспільстві правознавець зі знанням іноземної мови повинен чітко розрізняти значення того чи іншого виразу, адже фахівець такої кваліфікації мусить писати, тлумачити закони й нормативні акти, коментувати юридичні висновки та тексти, консультувати тощо.

Юридичні документи характеризуються особливим стилем, який відрізняє їх від інших типів ділових паперів. При перекладі ця особливість створює додаткові труднощі та проблеми. Основна складність тлумачення термінів полягає в розкритті та передачі засобами української мови іншомовних реалій. Було би неправильним говорити про передачу виразів як таких. Обов'язковою умовою повноцінного перекладу будь-якого спеціального тексту, особливо науково-технічного, є повне розуміння його перекладачем. Механічне заучування лексем, без проникнення в їх сутність, без знання самих явищ, процесів та механізмів, про які йдеться в оригіналі, може призвести до грубих помилок. Фахівець повинен детально вивчити ту галузь науки і техніки, в якій він працює. Тільки тоді він зможе сміливо користуватися відповідними термінологічними словниками.

Будь-який юридичний документ характеризується певною повторюваністю термінів. Тому для правильної передачі значення незнайомого і відсутнього у словниках слова або термінологічного сполучення дуже важливо врахувати і співставити всі випадки його вживання в даному тексті і лише після цього спробувати вияснити значення лексеми шляхом ознайомлення зі спеціальною літературою з цієї проблеми. Дещо небезпечним для перекладу юридичних документів

є добровільне термінотворення, яке може виникнути внаслідок намагання наблизитися до єдиної європейської системи права.

Особлива роль польської мови у відтворенні фундаментальних правових понять засобами української мови була визначена характером міжмовних стосунків у Польсько-Литовській державі. З уваги на подальші історико-політичні події правові системи України і Польщі розійшлися, що виявилось і в розходженні смислового навантаження мовних ресурсів. Так, велика частина староукраїнізмів увійшла до старопольської мови завдяки перекладу першої редакції Віслицького статуту із «руської» мови (сер. XV ст.) та з Литовськими статутами, писаними цією ж мовою. Зворотній процес спостерігаємо після Люблінської унії 1569 р., коли внаслідок об'єднання Великого князівства Литовського з Польщею було складено Третій Литовський статут, що в систематизованому і значно оновленому кримінальному й цивільному праві засвоїв багато польських юридичних термінопонять [1, с. 8]. Деяко пізніше на українську правничу термінологію мали значний вплив створення у Львові Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка, а також Інституту української наукової мови.

Переклад юридичних термінів вимагає від фахівця зіставлення не тільки відмінних мовних, але передусім узгоджуваних правових систем. Елементи різномовних юридичних термінів потребують комплексного лінгвістико-правового аналізу, при цьому у процесі перекладу екстралінгвальні характеристики юридичних термінів повинні виступати первинними щодо лінгвістичних: у випадку юридичної термінології право має примат над мовою. Адже неточний переклад однієї лексики може призвести до суттєвих непорозумінь між сторонами, що її використовують.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Вербенец М. Б. Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування : Автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Ін-т філології Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка / М. Б. Вербенец. — К., 2004. — 15 с.
2. Вербенец М. Типологія системних відношень української та польської юридичних субмов / М. Вербенец // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. — 2004. — Вип. 10. — С. 103–115.
3. Сушинська І. М., Давидов П. Г. Юридична термінологія як один із складників формування мовленнєвої культури студентів правознавців [Електронний ресурс] / Сушинська І. М., Давидов П. Г. — Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/articles/Kultnar/knar/knp82t2>.
4. Українсько-польський, польсько-український термінологічний словник: Право. Фінанси. Економіка. Торгівля / І. С. Яценко ; під заг. ред. С. С. Яценко. — К. : Школа, 2004. — 739 с.
5. Яцишин Н. П. Юридична термінологія як спеціалізована система правових понять [Електронний ресурс] / Яцишин Н. П. — Режим доступу : [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=PDF/terv\\_2013\\_2\(2\)\\_19.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/terv_2013_2(2)_19.pdf)